

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר דוד בלום שליט"א

נדריים מה: - בענין שיטת הרמב"ם בברירה במודר הנאה

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- השותפין שנדרו הנאה זה מזה, רבי אליעזר בן יעקב מתיר להם ליכנס לחצר המשותף כיון ש"כל אחד נכנס לתוך שלו" - והלכה כדבריו. ובגמרא מו: מבואר שבית כנסת הוא כמו חצר השותפין, ואם כן קשה למה פסק הרמב"ם שאסור למודר הנאה ליכנס לבית הכנסת?
- לחכמים דרבי אליעזר, ויתור מותר במודר הנאה. וצ"ע, דבהקדש מצאנו שאסור ליהנות מצלי כתלי ההיכל, ובאשירה מצאנו גם כן שאסור ליהנות מצילו, ולמה אין מתירים הנאה כזו משום ויתור?
- במשנה מח. מבואר שהמדיר הנאה מחבירו, יכתוב חלקו בבית הכנסת לנשיא כדי להתיר להמודר להיכנס לבית הכנסת. וצ"ע, למה לא אמרינן גם בשותפין שהדירו זה לזה שיכתבו חלקם בחצר השותפין לנשיא כדי להתיר שותפם ליהנות מהחצר?
- בר"ן מבאר מה דנקט במשנתנו שיכתבו חלקם לנשיא - ולא לאיש אחר - דבדוקא נקט, שבאדם אחר יש לחוש שידיר גם אותו. ויש לעיין, למה לא הזכיר הר"ן שאם יכתוב חלקו לאחר יש לחוש שהמקבל לא יתן למודר ליכנס בו, אף אם לא יחוש שידירנו בהנאה?

1. משנה נדריים מה:, וז"ל, "השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר, ר"א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו, ושניהם אסורים להעמיד ריחים ותנור ולגדל תרנגולים. היה אחד מהם מודר הנאה מחבירו לא יכנס לחצר, רבי אליעזר בן יעקב אומר יכול הוא לומר לו לתוך שלי אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך, וכופין את הנודר למכור את חלקו. היה אחד מן השוק מודר באחד מהם הנאה לא יכנס לחצר, רבי אליעזר בן יעקב אומר יכול לומר לו לתוך של חבירך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך. המודר הנאה מחבירו ויש לו מרחץ ובית הבד מושכרין בעיר אם יש לו בהן תפיסת יד אסור אין לו בהן תפיסת יד מותר, האומר לחבירו קונם לביתך שאני נכנס ושדך שאני לוקח מת או שמכרו לאחר מותר קונם בית זה שאני נכנס, שדה זו שאני לוקח מת או שמכרו לאחר אסור.."

2. ר"ן נדריים מה:, וז"ל, "רבי אליעזר בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו. אוקימנא בגמרא בחצר שאין בה דין חלוקה אבל בחצר שיש בה דין חלוקה דברי הכל אסור, ובפרק שור שנגח את הפרה (בי"ק דף נא:) אוקימנא פלוגתייהו ביש ברירה או אין ברירה דר"א סבר יש ברירה והאי לדנפשיה קא עייל והאי לדנפשיה קא עייל ורבנן סברי אין ברירה."

3. גמרא נדריים מו:, וז"ל, "אמר רבה אמר זעירי מחלוקת שיש בה כדי חלוקה אבל אין בה כדי חלוקה דברי הכל מותר, א"ל רב יוסף הרי בית הכנסת דכמי שאין בו כדי חלוקה דמי ותנן שניהן אסורין בדבר של אותה העיר, אלא אמר רב יוסף אמר זעירי מחלוקת שאין בה כדי חלוקה אבל יש בה כדי חלוקה דברי הכל אסור. אמר רב הונא הלכה כר"א בן יעקב וכן א"ר אלעזר הלכה כר' אליעזר בן יעקב."

4. ר"ן נדריים מח:, וז"ל, "כיון דאפסיקא הילכתא לעיל כר' אליעזר בן יעקב ליתא למתניי, ויש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שפסק בפ"ז מהלכות נדריים (הל' ד ה ו) כרבי אליעזר בן יעקב ופסק נמי למתניי, וכבר השיגו הרמב"ן ז"ל בהלכותיו היכי מזכי שטרא לבי תרי."

5. תוספות יום טוב נדרים פרק ה' משנה ה' ד"ה בית כנסת, וז"ל,

דלאו קושיא היא כלל, אלא שסוברים דמשנתנו ככולי עלמא ואף ראב"י מודה בה וטעמא כדכתבתי לעיל לענין חצר שיש בה דין חלוקה דכ"ע מודו דאסורה שכתב הרא"ש שהטעם שכיון דאפשר בחלוקה לא סמכינן אברירה וה"נ דכוותיה כיון דאפשר לכתוב חלקו לנשיא לא סמכינן אברירה, ולפי שהר"ן יהיב טעמא אחרינא בחצר כמ"ש ג"כ לעיל בשמו לפיכך לא סלקא דעתיה לתרץ כן אבל נ"ל ברור כשמש שזוהי דעת הפוסקים למשנתנו."

"כתב הר"ן כו' ויש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שפסק בפ"ז מהלכות נדרים כראב"י ופסק נמי למתניתין, עכ"ל, והב"י סימן רכ"ד כתב עוד בשם רבינו ירוחם שיש פוסקין כן בכל דברים שיש לבני העיר חלק בהם מהאי טעמא, ע"כ.

אבל הטור שם פסק ג"כ למשנתנו זו וכן הרא"ש ז"ל העתיקה בפסקיו ואילו היה דעתו שאינה הלכה לא הוה ליה לשתוק מלכתוב עליה דלית הלכתא כותיה וא"א לשוויינהו לכולהו טועים בדבר כזה. אבל נ"ל

6. ט"ז יורה דעה סימן רכ"ד סק"א, וז"ל,

"כמו בית הכנסת כו'. הרמב"ן והר"ן כתבו שיש לתמוה על הרמב"ם לפי שדבריו סותרים זה את זה כו' והב"י הביא קושיא זו, ואם כן יש לתמוה גם על הרא"ש והטור והשולחן ערוך שכולם כתבו כרמב"ם, דהיינו כאן כתבו שהם אסורים בב"ה ובסימן רכ"ו כתבו ששניהם מותרים בדבר שאין בו דין חלוקה והרי בית הכנסת הוה אין בה דין חלוקה כמו שזכרנו, וחלילה לומר שאלו הגדולים וגם הרמב"ם שגגו בזה.

ומו"ח ז"ל תירץ קושיא זאת ואמר דהיה קשה להם הילכתא אהילכתא דהלכה כראב"י והלכה כסתם מתניתין דאוסרם בבית הכנסת הלכך תירצו דשאני בית הכנסת דאסור אפילו באין בה דין חלוקה כיון שיש בה תיקון שיקנו חלקם לאחר ויכול אח"כ לחזור להשתמש בו ולא מחזי כהערמה כיון שרבים משתמשים שם משא"כ בחצר של שני שותפין אם יתן חלקו לאחר וישתמש בו מחזי כהערמה, והא דפריך רב יוסף לעיל מבית הכנסת לא הוה ס"ל חילוק זה אבל אגן סבירא לן למסקנא כמו חילוק זה, ע"כ. ולא דק כלל דאטו בכל מידי שאין בו דין חלוקה לא שייך לומר שאחד מהם יקנה חלקו, דודאי גם בחצר של שותפים לא מחזי כהערמה, דמאי שנא מסימן רכ"א סעיף ט' דאמרינן נותן מתנה לאחר כו' ולא חיישינן דמחזי כהערמה, וגם הוא עצמו מותר ליהנות אחר כך ממנו כיון שיצאה מרשותו דאם לא כן היה לתלמוד ולפוסקים לכתוב דבר זה שהוא עצמו לא יהנה אחר כך ממנו משום הערמה שזה חידוש גדול, אלא ודאי שאינו כלל וכמו שכתב הר"ן בפירוש שבכל מקום מהני נותן חלקו לאחר ואין חילוק בין בית הכנסת לשאר דברים שאין בהם דין חלוקה, ותו דלאיזה דבר קרי מסקנא, דהרי אין לפנינו רק סתם מתניתין שאוסרת בבית הכנסת, ומי נתן לנו כח לחלוק על רב יוסף וכי רב יוסף לא ראה המשנה כמות שהיא, ותו דאם נאמר דאזדא לה קושיא דרב יוסף אם כן נשאר מימרא דרבה שזכרנו דביש בה דין חלוקה מחלוקת והלכה כראב"י דמותר ואמאי פסקינן בסימן

רכ"ו דאסורין ביש בה דין חלוקה, אלא על כרחך דלית מאן דפליג על רב יוסף ואם כן הדרא קושיא לדוכתה.

והנלע"ד דשפיר מתפרש' סוגיית התלמוד אליבא דהרמב"ם ושאר הגדולים שזכרנו, והיינו [כשנדקדק לשון התלמוד הרי בית הכנסת דכשאין בה דין חלוקה דמי ולא אמר שאין בה דין חלוקה, אלא נראה דתלתא מיילי נינהו: האחד יש בה דין חלוקה גמורה כמו חצר שיש בה כדי לזה ולזה וזה מסתבר שיהיו אסורים, והשני הוא אין בה דין חלוקה לגמרי דהיינו חצר שאין בה ארבע אמות שא"א לומר שיהיו אסורים, השלישי הוא אמצעי ביניהם דהיינו בית הכנסת וכיוצא בה שזה אפשר בו קצת בחלוקה שזה יסתלק מן חלק זה וזה יסתלק מן חלק זה ויוכל להתפלל בחלקו אלא שאין דרך לחלקו כיון שרבים נכנסים לשם וכן התיבה, ומשום הכי אמר אחר כך "והספרים", לשון רבים, דהיינו שיש בה שני ספרים והוה יש שם כדי חלוקה אבל אי לא הוה רק ספר אחד הוה דבר שאין בה חלוקה ומותר, נמצא שקצת קרוי יש בה כדין חלוקה וקצת קרוי אין בה כדין חלוקה לפי שאין דרך לחלקם.

והשתא הוי שפיר, דמעיקרא כי אמר רבה דפליגי ביש בה דין חלוקה היינו ביש בה דין חלוקה גמורה והוא בחצר דנקט' מתניתין פלוגתא דראב"י ורבנן דדרך לחלוק, בזה דוקא ס"ל לרבנן דאסור אבל במילי מציעתא דהיינו בית הכנסת מודים דמותר, ועל זה פריך שפיר והא תנן דשניהם אסורים בבית הכנסת והוא דלא כמאן, ומשני רב יוסף דהכי קאמר דפליגי באין בה דין חלוקה כלל דהיינו בחצר דנקטה מתניתין בפלוגתא דראב"י, ולפי זה במילתא מציעתא דהיינו בית הכנסת הוה בכלל יש בה דין חלוקה ולכולי עלמא אסור וא"כ אתיא מתניתין דשניהם אסורים בבית הכנסת לכולי עלמא ועל כן פסקוה להלכה. כן נראה לע"ד לתרץ ברור ונכון, הגם כי הרמב"ן והר"ן אסקוה בקושיא מכל מקום הרמב"ם והרא"ש והטור והשולחן ערוך לאו בני טועים נינהו ח"ו בפרט במילתא דמפורש בתלמוד וראוי

להמליץ בעדם כפי מה שנוכל כל שכן במידי

דרווחא בס"ד כמ"ש.

7. טורי אבן מגילה ח., וז"ל,

"דריסת הרגל הא לא קפדי אינשי. מתוך פי הר"ן שם בנדריים משמע דה"פ, כיון דמידי דלא קפדי אינשי הוא אין זה קרוי נהנה מחבירו. וק"ל ע"ז אטו באיסור הנאה מידי דלא קפדי מי שרי הא תנן בפ"ג דע"ז (דף מ"ח ע"ב) גבי אשיר לא ישב בצילה ולא יעבור תחתיה, והכי נמי מצינו בפ"ב דפסחים (דף כ"ו) דאסור לישב בצילו של היכל גבי ריב"ז שישב בצילו של היכל ודרש ואמר התם דקול ומראה וריח של קודש אסור, והא כל אלו לא קפדי דהא לא מחסר לה בהא אפ"ה באיסור הנאה אסור והכי מוכח בגמרא בכמה מקומות. ומדברי הרשב"ם בפ"ג דב"ב (דף נ"ז) משמע דמידי דלא קפיד ה"ל הפקר גבי הא דמשני התם הכא בחצר השותפין עסקין דבהעמדה כדי לא קפדי פי' כיון דלא קפדי בעמידה הרי הפקירו את החצר לכל בני החצר לעמוד בו

ולגבי העמידה אין לו חלק בו, ואולי הר"ן ג"כ כוון לזה, אלא שא"כ לא ה"ל לטתום דבריו ביותר. ולי נראה לפרש דכל מידי דלא קפדי אינשי ואין דעתם עליהו אין דעת הנודר מחבירו לאסור באלו, ודברי קרובים לפי הרשב"ם, אלא מה דמשני הא מני ר"א היא דאמר ויתור אסור במודר הנאה למאי דפירשתי א"ש טפי הא דמדמי דריסת הרגל דלא קפדי ליתור, דלפי הרשב"ם מה ענין הפקר דריסת הרגל לגבי ויתור, אבל אי טעמא כיון דלא קפדי על דריסת הרגל הוא משום דאין דעת הנודר עליו א"ש דהא ויתור נמי אף דלא קפדי ומוותרים כן לכל הלוקחים אפ"ה אסור לר"א ולא אמרינן אין דעת הנודר עליו וא"כ ה"ה לדריסת הרגל דאסור לר"א ולא אמרינן אין דעת הנודר עליו אבל לרבנן שרי מה"ט."

8. רש"ש נדרים מח. על הר"ן ד"ה ולא דברו בנשיא, וז"ל, "ויש לתמוה על הרמב"ם. עתוי"ט ישוב לזה, וכן הט"ז בס"ד תירצו ובאופן אחר, ואנוכי רמזתי לו ג"כ וישוב ביומא (יב) ע"ש. ודע דלהב"ח שהביא הט"ז שם וכן לו עצמו אישתמיטו דברי התוספות בד"ה שהכותב חלקו לנשיא שכתבו טעם נכון מדוע לא תני תקנתא דכתיבה לנשיא לעיל בחצר."

9. שלמי נדרים דף מח. וז"ל,

בר"נ ד"ה לא דברו בנשיא כו' בסוף הדבור ויש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שפסק בפ"ו מהל' נדרים כראב"י ופסק נמי למהניתיין וכבר השינו ע"ז הרמב"ן ז"ל בהלכותיו היכי מוכח שפירא לני תרי עכ"ל. ב"ש ב"ש דברי הרמב"ם נאמרו בו תירוץ רבים ב"ה ובע"ז ס' רכ"ד. ובתוס' יו"ט תירץ כיון דהאפשר לכתוב חלקו לנשיא לא סמכינן אברירה. והוי כמו חצר שיש בו דין חלוקה דלא סמכינן אברירה כיון דהאפשר בחלוקה כמו שפי' הרא"ש וכבר שהירושן זה ברור לו כשמש. והגר"א ז"ל צביאוריו הביא ג"כ תירוץ ונראה שהטעם צענינו ג"כ מאוד. אמנם עדיין צריכין אנו למודעי ליישב הסוגיא דלעיל במאי דפריך הנמ' על רבא דאמר מחלוקת שיש בה כדי חלוקה. אבל אין זה דין חלוקה ד"ה מותר. והרי צביאור"ם דכמי שאין זה דין חלוקה דמי והגן שגייס אסורים כו' דמאי פריך הא י"ל דצביאור"ם כיון שיש הקנה לכתוב חלקו לנשיא דמי לחצר שיש בו דין חלוקה דלא סמכינן אברירה משום דהאפשר בחלוקה ואית ליה הקנה. ה"ג צביאור"ם אף דאין בו דין חלוקה אית ליה הקנתא אחריתי לכתוב חלקו לנשיא. אבל בחצר שאין לו דין חלוקה ליתא להאי הקנתא לכתוב חלקו לנשיא. כמ"ש התוס' ד"ה והכותב חלקו לנשיא בחצר שהיא מיוחדת ממש און הקנה לתת אותה לנשיא. אבל הכא דמעיקרא נמי אין כל הדברים הללו מיוחדים להם לא יפסידו אם יכתבו חלקם לנשיא שגם אח"כ יכולים ליתן ולתנות שהנשיא לא יקפיד בכך כיון שגם לו אינה מיוחדת שהרי הוא לכל בני העיר ועיו"ש. וכבר העירו על התו"ע בתוס' חדשים ובס' קרבן נחנאל ליישב דברי התו"ע ומקורב יאל לאור ס' בית מאיר על יו"ד מהגאון דפזנא וכתב הירושן מרווח. ותורף דבריו דהנה הראשונים נתקשו בהא דפסקין כראב"י דזה נכנס לתוך שלו משום דיש ברירה והא אגן קו"ל דצדאורייתא אין ברירה. ע' בר"ג ר"ב פירקין. וכתבנו שם בשם הדושי הרמב"ן והרשב"א דהא

דווייתור אסור במודר הנאה אינו אלא מדרבנן ודריסת הרגל בחצר אינו אסור אלא מדין ווייתור והוא איסור דרבנן ולאבי פסקין כראב"י דדרבנן קו"ל דיש ברירה. א"כ תו לא קשיא מידי על הרמב"ם דהא פשוטא דיישיבת צביאור"ם ודריסת הרגל שם וקביעותו שם הוי הגאה גמורה ואינו דומה לווייתור ואסור מדאורייתא וצדאורייתא קו"ל דאין ברירה. והגמ' דלעיל דמדמה צביאור"ם לחצר השותפין הוא רק לענין דלא נימא צדין בו דין חלוקה לכ"ע יש ברירה אבל ודאי דיש הבדל צביאור"ם. שזה אינו אלא ווייתור וזה חשוב הגאה גמורה. וע"כ אף אם נימא דראב"י גופי' דסובר יש ברירה אפילו צדאורייתא לדידיה גם צביאור"ם דהוי הגאה גמורה ואיסור דאורייתא לא חל הגדר ויכול כ"א לומר לתוך שלי אני נכנס. מ"מ אגן אליבא דהלכתא דקו"ל דצדאורייתא אין ברירה שפיר פסק הרמב"ם לאיסור צביאור"ם דהגאה צביאור"ם הוי הגאה גמורה ואיסור דאורייתא. וברור שהרמב"ם פיושב בזה. וע' בס' עני לבונה הביא שם בשם ס' שאלת צנימין לתרץ ג"כ כתי' רבב בעל בית מאיר הג"ל. וביאר הדבר יותר לפי מ"ש המהרש"א צמנילה (דף ח') דצביאור"ם כנגסת קפדי אהדדי. וא"כ הגאה צביאור"ם לאו ווייתור הוא ומן ההורה הוא אסור ואין ברירה. אך רב יוסף לשיטתו ערוצין (זו): דל"ל לחלק בין דאורייתא לדרבנן ע"ש :

10. רמב"ם הלכות מלכים פרק ב' ה"ו, וז"ל, "כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול וחייב הכל בכבודו כך צוהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל שנאמר ולבי חלל בקרבי, ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי שנאמר לבלתי רום לבבו מאחיו, ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים ויצא ויבא בחפציהם ובטובתם ויחוס על כבוד קטן שבקטנים, וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות שנאמר שמעוני אחי ועמי ואומר אם היום תהיה עבד לעם הזה וגו'. לעולם יתנהג בענוה יתירה אין לנו גדול ממשה רבינו והוא אומר ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם ויסבול טרחם ומשאם ותלונוותם וקצפם כאשר ישא האומן את היונק, רועה קראו הכתוב לרעות ביעקב עמו ודרכו של רועה מפורש בקבלה כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא וגו'."

11. רמב"ם הלכות גזילה פרק ה' ה"ח, וז"ל, "במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר."

12. רשב"ם בבא בתרא נד:, וז"ל, "והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא. כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, והלכך דין גמור הוא ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל."

13. תוספות נדרים מח. ד"ה והכותב חלקו לנשיא, וז"ל, "מפרש בגמרא דהכי קאמר כיצד תקנתם יכתבו חלקם לנשיא, והא דלעיל גבי חצר לא קאמר הך תקנתא דחצר שהיא מיוחדת ממש אין תקנה לתת אותה לנשיא אבל הכא דמעיקרא נמי אין כל הדברים הללו מיוחדים להם לא יפסידו אם יכתבו חלקם לנשיא, שגם אחר כך יכולין לילך וליהנות שהנשיא לא יקפיד עליהן כיון שגם לו אינה מיוחדת שהרי היא לכל בני העיר. ולנשיא לאו דווקא הוא הדין אם לאחד מבני העיר אלא לרווחא דמילתא נקט כדמוכח לקמן לא דברו חכמים אלא בהווה, והטעם לפי שחולקים כבוד לנשיא אי נמי כיון שאנו מתחילים לעשות תקנה בחלק זה יש לנו לעשות התקנה הטובה שנוכל ואם נתקן שיתנוהו לאחד מבני העיר שגם הוא ידיר אחד מחבירו הנאה אבל הנשיא אינו רגיל להדיר ולהקפיד על ישראל."

14. שולחן ערוך אורח חיים קנ"ג סעיף ט"ז, וז"ל, "מי שהשאיל ביתו לבהכ"נ ויש לו מריבה עם אחד מהקהל אינו יכול לאסרה אא"כ יאסרנה לכל הקהל כאחד: הגה ודוקא שהשאיל תחלה סתם אבל אם התנה מתחלה שכל זמן שירצה למחות יהא זידו למחות או שלא השאיל להם צפירוש אלא הניחם ליכנס לזיתו הרשות זידו למחות זמי שירצה (מהר"ם פאדוואה סימן פ"ה)."

ומשנה ברורה שם, וז"ל, "פח אינו יכול לאסרה. היינו מצד חרם רבינו גרשם שיש ע"ז, והטעם נראה דחששו לבזיון דההוא גברא עיין גיטין נ"ז משא"כ כשיאסור לכולם ליכא כיסופא. והא דיכול לאסור לכל הקהל היינו משום דלא השאיל להם אלא בסתם הא אם השאיל להם לזמן עיין ביו"ד סימן רכ"א סעיף ו' וז' דיש פלוגתא אם חל איסור בתוך הזמן."